

**Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт
з галузей знань і спеціальностей зі спеціальності
«Управління фінансово-економічною безпекою»**

ШИФР «Ефективність моніторингу»

КОНКУРСНА НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**«Організація системи фінансового моніторингу
в банківській системі України та його оцінка»**

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1 Теоретичні основи фінансового моніторингу в Україні	5
1.1 Сутність та особливості формування системи фінансового моніторингу	5
1.2 Методика оцінки ефективності фінансового моніторингу.....	11
2 Аналіз фінансового моніторингу банківського сектору в Україні	15
2.1 Стан та динаміка показників банківського сектору України за 2009-2018 роки.....	15
2.2 Оцінка ефективності фінансового моніторингу банківського сектору.....	21
Висновки	29
Список використаних джерел	31
Додатки.....	35

ВСТУП

На сучасному етапі світова фінансова система характеризується динамічним розвитком, зокрема посиленням інтеграційних та глобалізаційних процесів, зрощенням капіталів з метою створення фінансових конгломератів, прискоренням та збільшенням обсягів міжнародних трансакцій, що у свою чергу супроводжуються зростанням економічних ризиків, пов'язаних з тіньовими фінансовими операціями. Міжнародна спільнота крок за кроком намагається удосконалити та уніфікувати систему протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму (AML/CFT). Одним із дієвих та загальноприйнятих механізмів у даній сфері є фінансовий моніторинг. Саме тому, Україна, прагнучи до входження в Європейський Союз та забезпечення високого рівня фінансової безпеки, має продовжувати активну роботу над створенням ефективного нагляду та контролю за фінансовими потоками.

Дослідженню особливостей розвитку та становлення системи фінансового моніторингу, а також антилегалізаційним заходам в Україні присвячено роботи широкого кола науковців, серед них Акімова О. В., Андрійченко Ж. О., Балануца О.О., Борець М.В., Виговська Н.Г., Глущенко О. О., Гулько Л.Г., Дмитренко І.М., Д'яконова І.І., Киріянов Б.Ф., Костирко Р.О., Куришко О.О., Світлична В.Ю., Семеген І. Б., Хмелюк А.А, Шиян Д.В. та інші.

Метою роботи є розробка науково-методичного підходу до оцінки рівня ефективності системи фінансового моніторингу комерційних банків в Україні на основі розрахунку інтегрального показника та виділення основних напрямків удосконалення державної політики у сфері AML/CFT через банківський сектор.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні завдання:

- вивчити сутність та значення фінансового моніторингу;
- дослідити особливості формування системи фінансового моніторингу в Україні та закордоном;
- розглянути методику оцінки ефективності фінансового моніторингу;

- проаналізувати стан та динаміку показників банківського сектору України за 2009-2018 рр.;

- провести оцінку ефективності фінансового моніторингу банківського сектору;

- обґрунтувати необхідність і напрями покращення системи фінансового моніторингу в банку.

Об'єктом дослідження виступає система економічних відносин, пов'язаних з відмивання та легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом через банківський сектор України.

Предмет дослідження – теоретичні основи та методичні підходи до функціонування системи фінансового моніторингу в комерційних банках.

Для наукового вирішення поставлених у роботі завдань використовувалися наступні методи: монографічний – при вивченні сутності фінансового моніторингу; графічний – для представлення динаміки основних показників банківського сектору України; табличний – під час наочного відображення деяких статистичних даних та результатів дослідження; аналітичний – у процесі дослідження функціонування банківського сектору України; індексний – для кількісної оцінки рівня ефективності фінансового моніторингу України.

Інформаційною основою дослідження є законодавча база та нормативно-правові акти, що регулюють систему фінансового моніторингу в Україні; підручники, навчальні посібники, періодичні видання, наукові праці та статті вітчизняних і зарубіжних вчених з питань теорії, практики аналізу й оцінки фінансового моніторингу, статистичні дані Державної служби фінансового моніторингу, Міністерства фінансів, Національного банку України.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

1.1 Сутність та особливості формування системи фінансового моніторингу

Важливою та актуальною в Україні на сьогодні залишається проблема формування цілісної системи фінансового моніторингу, вирішення якої може сприяти подальшому соціально-економічному розвитку країни, реформуванню бюджетної системи та системи соціального забезпечення населення, забезпеченню належного рівня національної безпеки.

Слід зазначити, що на законодавчому рівні суть визначення «фінансовий моніторинг» викладено в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». У ньому говориться про те, що фінансовий моніторинг являє собою комплекс заходів, які вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у галузі AML/CFT та поширенням засобів масової зброї, включаючи державний та первинний фінансовий моніторинг [29].

Тим не менш, у науковій літературі існують інші трактування цього поняття (Додаток А), проаналізувавши які, можна виділити два основні підходи – бачення сутності фінансового моніторингу як особливої (специфічної) сфери фінансового контролю (Е. Дмитренко, А. Задоя, А. Клименко та ін.), або як системи постійного спостереження, що дає можливість передбачення ризиків, пов'язаних з легалізацією коштів (І. Патюта, І. Бірюков).

Розглянувши запропоновані інтерпретації цієї категорії, ми сформулювали власне визначення. Отже, фінансовий моніторинг – це процес ідентифікації фінансових операцій, що виконуються суб'єктами національної економічної системи, з метою дотримання їх здійснення відповідно до законодавчих вимог і застосування ряду дій в сфері AML/CFT.

У даному визначенні ми поєднуємо два підходи до вивчення суті фінансового моніторингу: процесний та структурний, і використовуємо більш мікроекономічний аспект вивчення зазначеної концепції.

Доцільно підкреслити, що законодавче розмежування системи державного і первинного фінансового моніторингу відбувається на основі функціонування її суб'єктів і засноване на таких принципах: повна підзвітність та підконтрольність, взаємопов'язаність; невтручання у законну діяльність суб'єктів фінансового моніторингу; розмежування завдань та обов'язків, що покладені на учасників; принцип превентивності роботи [28].

Особливості організації механізму фінансового моніторингу для різних суб'єктів ринку визначаються їх регулюючими органами. Наприклад, для банків – це НБУ, для учасників ринку цінних паперів – НКЦПФР і Нацкомфінпослуг. Водночас у національній системі фінансового моніторингу механізм інформування щодо підозрілих фінансових операцій визначається для банків – НБУ, а для інших установ – Кабінетом Міністрів України [19].

Міжнародна система AML/CFT спирається на Рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Егмонтської та Вольфсберзької групи, Базельського комітету, MONEYVAL [18].

Зауважимо, що на практиці виокремлюють дві моделі боротьби з легалізацією коштів злочинного походження – американську (заснована на досвіді США) та європейську (досвід Великобританії). Крім того, на прикладі Німеччини виокремлюють західноєвропейську систему.

Фінансово-кредитні установи в Німеччині зобов'язані здійснювати ідентифікацію клієнта у випадку перевищення суми фінансової операції 15 тис. євро або у разі встановлення довгострокових відносин, і при умові, що операція викликає мотивовану підозру щодо «відмивання» доходів. Крім ініціатора операції встановлюється суб'єкт бенефіціара підозрілої операції [16].

Європейська модель є більш ліберальною, оскільки банки не зобов'язані звітувати про всі фінансові транзакції, суми за якими перевищують ліміт. Вони передають спеціальним органам інформацію лише про сумнівні операції.

Значно жорсткішою є американська система, за якої банки зобов'язані повідомляти до фінансової розвідки про всі операції, які перевищують суму в 10 тис. дол. США [9]. За законодавством США відмивання грошей веде за собою карну відповідальність і наразі існує близько 180 підстав, за якими особа може бути притягнена до відповідальності. У випадку, якщо під час розгляду справи було доведено факт «відмивання коштів», проте у переліку підстав такий спосіб не зазначається, то список підстав може бути розширений [33].

Результати аналізу законодавства у сфері AML/CFT, а також особливостей покарання за даний вид злочину, представлено у Додатку Б.

У ході проведеного дослідження, можна зробити висновок, що системи організації фінансового моніторингу зарубіжних країн мають як спільні, так і відмінні риси (рис. 1.1).

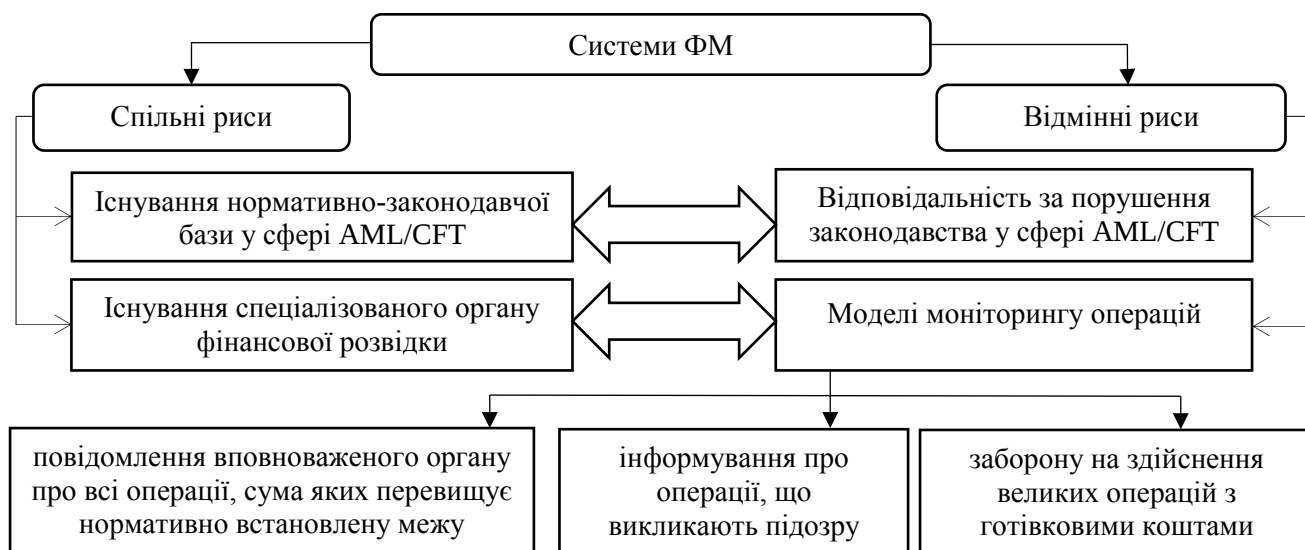


Рисунок 1.1 – Спільні та відмінні риси притаманні системам фінансового моніторингу зарубіжних країн

Зауважимо, що вітчизняна система фінансового моніторингу є змішаною, однак діє за правилами американської моделі. Це пояснюється тим, що країна декілька разів потрапляла до «чорного списку» непрацюючих країн за результатами оцінки FATF та MONEYVAL у 2002 та 2003 роках, а також до «сірого списку» у 2010 році.

Структурно-логічна схема функціонування Національної системи України по боротьбі з відмиванням «брудних» коштів представлена у Додатку В.

Центральним органом виконавчої влади з особливим статусом, на який покладено обов'язок ефективної роботи системи фінансового моніторингу є Державна служба фінансового моніторингу України. Спрямовує та координує його діяльність Кабінет Міністрів України. Даний орган діє на підставі Положення «Про Державну службу фінансового моніторингу України», яке затверджено Постановою КМУ від 29 липня 2015 року № 537 [28].

У рамках здійснення міжнародного співробітництва ДСФМУ може:

- укласти міжнародні міжвідомчі угоди з уповноваженими органами інших держав про співпрацю на умовах, передбачених законом;
- встановити міжнародне співробітництво з відповідними іноземними органами, компетентними в обміні досвідом та інформацією щодо AML/CFT та розповсюдження зброї масового знищення;
- забезпечити співпрацю з FATF, MONEYVAL та інші;
- проводити засідання, формувати комітети й робочі групи, організовувати наукові конференції з питань, що стосуються ДСФМ [24].

Забезпечення міжнародного співробітництва у досліджуваній сфері покладено також на Міністерство юстиції України; Генеральну прокуратуру; Службу безпеки України; Міністерство закордонних справ; Національне антикорупційне бюро; Агентство з розшуку та менеджменту активів.

ДСФМ як підрозділ фінансової розвідки приймає більш впливові заходи практичного характеру стосовно AML/CFT. Наприклад, усього за 2018 рік Держфінмоніторингом було опрацьовано 10 006 093 повідомлення.

На основі даних представлених на рисунку 1.2 можемо помітити стрімке зростання кількості отриманих повідомлень у 2015 році, що пов'язано з прийняттям у жовтні 2014 року Закону України: вимагає СПФМ передавати до ДСФМУ дані щодо фінансових операцій, які підлягають обов'язковому моніторингу або стосовно яких існує підозра відмивання коштів або фінансування тероризму [29].

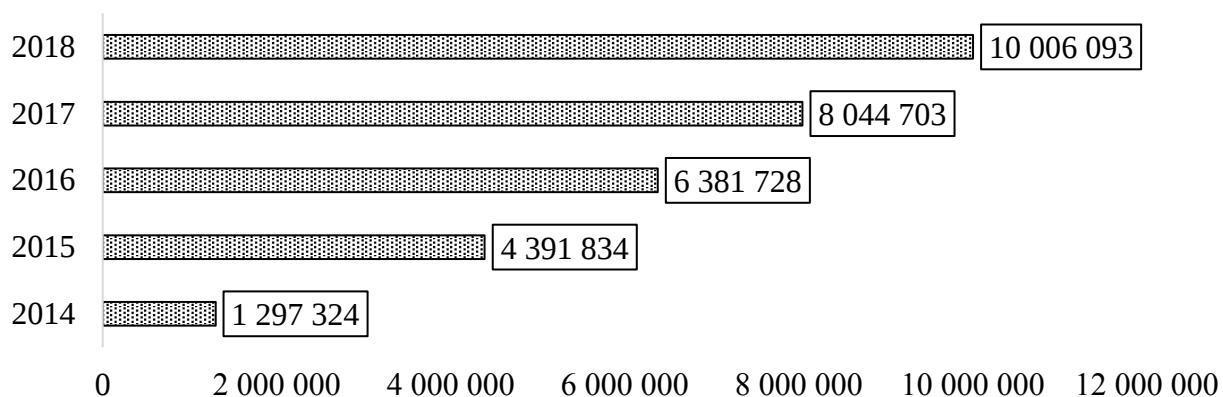


Рисунок 1.2 – Кількість повідомлень про фінансові операції,
поданих до ДФСМУ за 2014-2018 рр., шт [34]

Найбільш активними в системі звітування є банківські установи, які відправляють найбільшу кількість повідомлень про транзакції. У 2018 р. на банки припадало 98,66 % від загального числа повідомлень про фінансові операції.

Дані таблиці 1.1 свідчать, що з усіх отриманих повідомлень найбільшу частку складають повідомлення з ознаками обов'язкового фінансового моніторингу (у 2018 р. близько 97 %), крім того спостерігається їх кількісне зростання на 8 883 669 повідомлень протягом аналізованого періоду. Натомість найменшу питому вагу мають повідомлення про відстеження фінансових операцій, кількість яких за 5 років скоротилася на 4 140 повідомлень. Відчутне зменшення (на 236 704) спостерігається і в числі повідомлень з ознаками внутрішнього моніторингу, питома вага яких у 2018 році складає 2,5 %.

Таблиця 1.1 – Дані, отриманні ДФСМУ, стосовно фінансових операцій в розрізі ознак фінансового моніторингу за період 2014-2018 рр., шт. [34]

Ознаки фінансового моніторингу	2014	2015	2016	2017	2018	Абсолютне відхилення
Моніторинг (відстеження) фінансових операцій	4478	7800	2414	10116	338	-4140
З ознаками обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу	12167	67888	76728	73300	51638	39471
З ознаками внутрішнього фінансового моніторингу	490617	407462	315262	298374	253913	-236704
З ознаками обов'язкового фінансового моніторингу	780234	3873967	5925372	7631690	9663903	8883669

Держфінмоніторинг регулярно реагує на запити населення, підтвердженням чого є дані рисунку 1.3. Усього за 2018 р. надійшло 77 запитів, з яких 34 було задоволено. За іншими було відмовлено (31 запит на інформацію із обмеженим доступом, 9 запитів, де Держфінмоніторинг не є розпорядником інформації та 3 запити з невірним оформленням). Найбільшу кількість запитів отримано від фізичних осіб (41,56 %) та юридичних осіб (37,66 %).

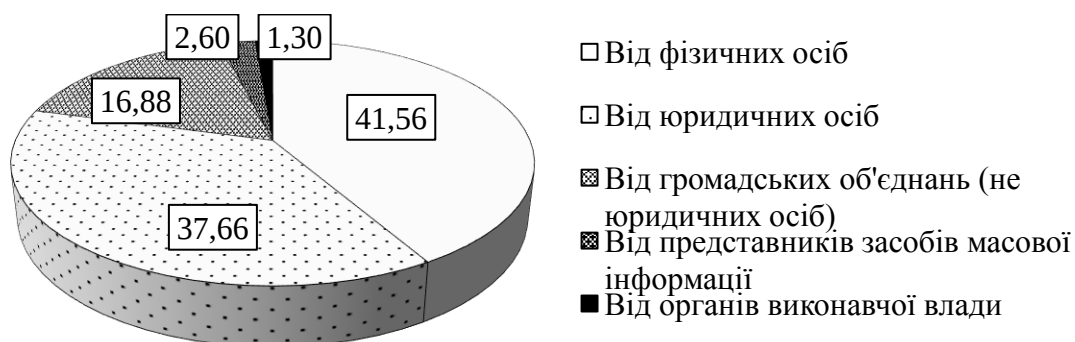


Рисунок 1.3 – Частка запитів громадськості до ДСФМУ у 2018 році, % [34]

Держфінмоніторинг здійснює постійний інформаційний обмін та забезпечує взаємодію з іноземними органами у сфері AML/CFT (рис. 1.4), зокрема у 2018 р. проведено роботу з 58 органи іноземних держав [14].

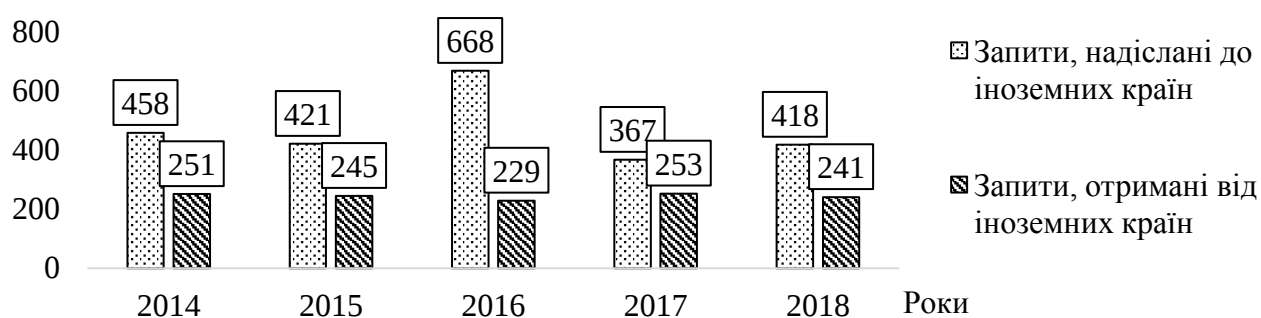


Рисунок 1.4 – Інформаційний обмін між підрозділами фінансової розвідки іноземних країн та ДСФМУ за період 2014-2018 рр., шт. [14]

Таким чином, Держфінмоніторинг має налагоджену і результативну роботу, чітко виконуючи завдання зі збору, обробки та аналізу даних, що стосуються фінансових транзакцій та сприяє ефективній організації заходів у сфері AML/CFT у міжнародному просторі.

1.2 Методика оцінки ефективності фінансового моніторингу

Однією з найбільш актуальних проблем, пов'язаних зі здійсненням фінансового моніторингу, є проблема його ефективності. Враховуючи довготривалу політичну й соціально-економічну кризу, яка супроводжується військовими діями, зростанням тіньового сектору і значним рівнем корупції, питання покращення ефективності фінансового моніторингу нерозривно пов'язано з фінансовою безпекою країни. За оцінками експертів рівень тіньової економіки й корупції в Україні є одними з найвищих в Європі та світі загалом. Зокрема дослідження Київського міжнародного інституту соціології свідчать, що обсяг тіньових потоків у 2017 році склав 46,8% ВВП країни, а у 2018 році – 47,2%. Така ситуація вимагає посилення державного нагляду то контролю за незаконними фінансовими операціями та прийняттям рішучих заходів у боротьбі з легалізації злочинних доходів [21].

З метою реалізації положень Директиви (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для таких цілей, як відмивання грошей або фінансування тероризму, і відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом, за участю міжнародних фахівців було подано законопроект № 2179 (прийнято ВРУ 6 грудня 2019 р.), у якому комплексно удосконалено національне законодавство у сфері фінансового моніторингу та запропоновано нові позитивні зрушення, а саме:

- збільшено порогові показники фінансових операцій (відтепер вони становить 400 тис. грн., раніше було – 150 тис. грн.);
- зменшено кількість ознак із 17 до 4, про які обов'язково надаватимуть інформацію СПФМ, причому звітування відбуватиметься за кейсовим принципом;
- поліпшено процес розкриття комерційними організаціями своїх кінцевих бенефіціарних власників;
- спрощено доступ до фінансових послуг через цифрову ідентифікацію, що дозволить дистанційну верифікацію власника операцій [24].

Проте на ряду з позитивними змінами, існують нововведення, що потребують доопрацювання:

- забезпечити рівні умови для усіх банків (значення матиме масштабність порушення, а не розмір статутного капіталу), що передбачає значно більші санкції за порушення СПФМ положень закону, а це, в свою чергу, може бути «непосильним» для деяких суб'єктів;

- оцінювати фінансові операції, які виходять за рамки фінансового моніторингу, відповідно до підходу, заснованого на оцінці ризику. Оскільки СПФМ визначають критерії ризику самостійно, ґрунтуючись на рекомендаціях регулятора, фінансові установи можуть інтерпретувати його по-своєму, що дозволить корупційним ризикам вільно розвиватися, тобто необхідно конкретизувати параметри підозрілості;

- запровадити міжнародні інструменти блокування активів. У той же час у проєкті не визначено чіткі і прозорі критерії «зв'язку» певних активів з тероризмом або його фінансуванням.

У цілому прийнятий законопроект спрямований на «гармонізацію» законодавства в галузі AML/CFT та є однією з основних вимог для надання ЄС другого траншу макрофінансової допомоги розміром 500 млн. євро у 2019 році.

Банківський сектор є фінансово найпотужнішою складовою економічної системи України і відіграє ключову роль при дослідженні ефективності фінансового моніторингу. Його оцінку пропонуємо здійснити на основі інтегрального показника ефективності. Конструювання проводимо з використанням лінійної математичної моделі інтегрального показника (метод зважених сум) – формула 1.1.

$$I = \sum_{i=1}^n a_i z_i, \sum a_i = 1, 0 \leq a_i, z_i \leq 1, \quad (1.1)$$

де z_i – нормалізовані показники ефективності фінансового моніторингу;

a_i – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс [12].

Оскільки ефективність обґрунтовується достатньою кількістю чинників, при складанні одиниць ряду виникає потреба об'єднати всі характеристики в цілому. У такому випадку рекомендується виконати агрегацію згідно з діючими критеріями. Тому, ми пропонуємо використати метод зважених сум у два етапи: спочатку розраховуємо агреговані показники ефективності, а потім, приймаючи до уваги вагові коефіцієнти, розраховуємо інтегральний індекс.

Отже, розрахунок інтегрального показника ефективності фінансового моніторингу включає наступні етапи:

- 1) формування набору показників за відповідними критеріями (агреговані показники);
- 2) стандартизація показників;
- 3) визначення вагових коефіцієнтів показників в кожному сукупному показнику;
- 4) розрахунок агрегованих показників ефективності по методу зважених сум;
- 5) визначення вагових коефіцієнтів агрегованих показників;
- 6) розрахунок інтегрального показника ефективності.

Підкреслимо, що сформована система критеріїв, дозволяє зробити висновки стосовно ефективності фінансового моніторингу за відповідними характеристиками.

Важливим кроком при вивченні ефективності фінансового моніторингу є стандартизація показників та їх інформаційна односпрямованість. Для цього варто поділити показники на стимулятори і дестимулятори. Кореляція між інтегральним індексом і стимулюючим показником є прямою, а от із дестимулюючим – оберненою. Також важливим є те, що показники доцільності та економічності є показниками-дестимуляторами; показники результативності – стимуляторами.

На наш погляд, стандартизацію індикаторів варто здійснювати з максимальними для стимуляторів і мінімальними – для дестимуляторів значеннями ряду показників. Це дозволить підтримувати стандартизовані значення індикаторів в заданих межах $[0; 1]$ (формула 1.2).

$$z_i = \begin{cases} \frac{x_i}{x_{max}}, \\ \frac{x_{min}}{x_i}, \end{cases} \quad (1.2)$$

де z_i – нормалізовані показники ефективності фінансового моніторингу;
 x_i – фактичне значення i -го показника;
 x_{max} – максимальне значення i -го показника у рамках динамічного ряду;
 x_{min} – мінімальне значення i -го показника у рамках динамічного ряду [12].

Далі визначимо вагові коефіцієнти стандартизованих показників у рамках окремих агрегованих показників, а також агрегованих показників у рамках інтегрованого індексу. Для цього використаємо правило Фішберна, яке дозволить визначати рівень значущості індикаторів відповідно до їхнього градації. Якщо система індикаторів впорядкована за ступенем зменшення їх значимості, то значущість i -го індикатора (r_i) слід визначати в такий спосіб (формула 1.3):

$$r_i = \frac{2 \times (N - i + 1)}{(N + 1) \times N} \quad (1.3)$$

де r_i – ваговий коефіцієнт i -го показника сукупності;
 N – кількість показників сукупності;
 i – порядковий номер (ранг) показника сукупності [12].

На основі значень нормалізованих первинних показників та відповідних їм вагових коефіцієнтів розрахуються агреговані показники ефективності та інтегральний індекс ефективності.

Фінансовий моніторинг охоплює широкий спектр організаційної, методичної та управлінської діяльності. Створення інтегрованої системи моніторингу дасть позитивний імпульс розвитку і стабільності банківської системи в цілому. Зусилля НБУ у цьому питанні мають бути направлені на якісну інформативну роботу та ідентифікації ризиків, пов'язаних з відмиванням грошей.

2 АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

2.1 Стан та динаміка показників банківського сектору України за 2009-2018 роки

Банківський сектор країни відіграє важливу роль у функціонуванні та розвитку економіки, оскільки виступає основним посередником на ринку фінансових послуг. Характерною ознакою сучасного стану банківської системи є перехід від збиткової до прибуткової роботи. Проведемо аналіз банківської діяльності в Україні на основі статистичної інформації НБУ.

Динаміку кількості банків в Україні за останні 10 років представлено на рисунку 2.1.

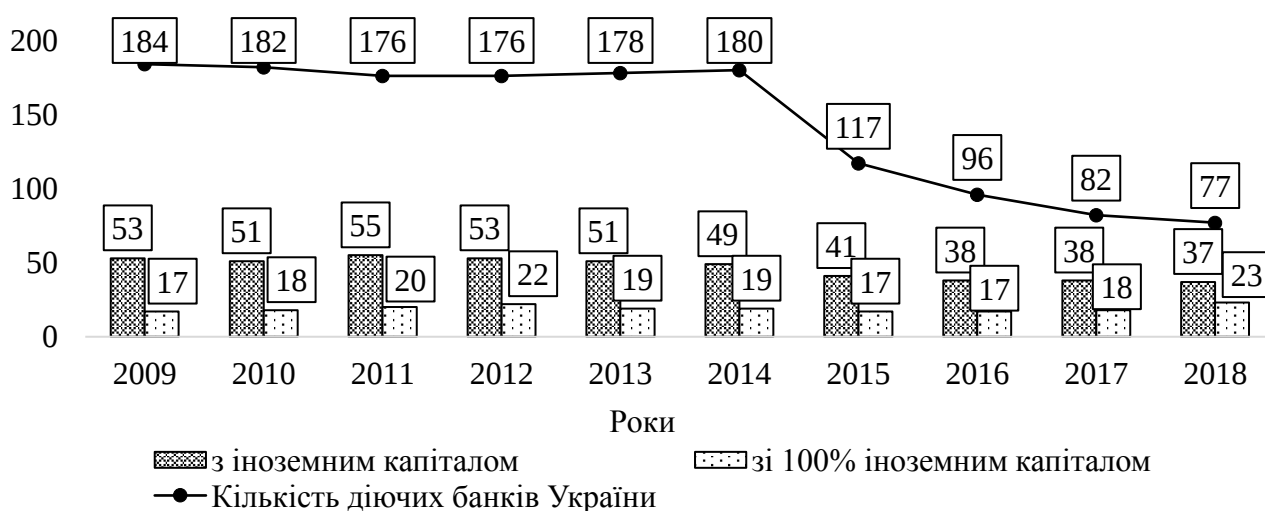


Рисунок 2.1 - Динаміка кількості діючих банків України за період 2009-2018 рр., од [23,25]

Відповідно до даних рисунку 2.1, найбільша кількість банків після фінансової кризи 2008-2009 рр. була у 2009 році (184 установи), і надалі постійно скорочувалася. З 2014 року через девальвацію гривні, уповільнення економічного зростання, а також політичну нестабільність в країні значний обсяг банківських установ зіткнувся з суттєвими проблемами.

За рішенням НБУ було проведено реструктуризаційні заходи та розпочато процес виведення неплатоспроможних банків з ринку. Чимало установ було ліквідовано, у результаті чого станом на кінець 2018 р. їх кількість склала 77 одиниць, що на 107 банків менше порівняно з 2009 р., і на 5 – по відношенню до 2017 р. Зауважимо, що кількість банків за участю іноземного капіталу скоротилася до 37, тобто на 16 одиниць в цілому за період. У свою чергу, кількість банків із 100% іноземним капіталом змінилася в напрямку зростання – від 17 до 23.

Фінансові результати діяльності комерційних банків України протягом досліджуваного періоду характеризуються стійким зростанням доходів – на 61,6 млрд грн. та витрат – на 0,8 млрд грн. Станом 01.01.2019 р. банківський сектор отримав прибуток у розмірі 22,3 млрд грн., що на 60,8 млрд грн. більше ніж у 2009 р. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Фінансові результати банківської діяльності України за період 2009-2018 рр. [22,23,25]

Рік	Доходи	Витрати	Результат діяльності	Рентабельність активів	Рентабельність капіталу
	млрд грн			%	
2009	142,9	181,4	-38,5	-4,38	-32,52
2010	136,8	149,9	-13	-1,45	-10,19
2011	142,8	150,5	-7,7	-0,76	-5,27
2012	150,5	145,6	4,9	0,45	3,03
2013	168,9	167,5	1,4	0,12	0,81
2014	210,2	263,2	-52,9	-4,07	-30,46
2015	199,2	265,8	-66,6	-5,46	-51,91
2016	190,7	350,1	-159,4	-12,6	-116,7
2017	178,1	204,5	-26,5	-1,93	-15,84
2018	204,6	182,2	22,3	1,69	14,67
Абсолютне відхилення 2018/2009	61,6	0,8	60,8	6,07	47,19

Перевищення доходів над витратами у 2018 році позитивно впливає на значення показників рентабельності активів та рентабельності капіталу. Як можемо побачити на рисунку 2.2, показники рентабельності капіталу у 2017 р. різко зросли в порівнянні з 2016 р., хоча їх значення й залишались від'ємним.

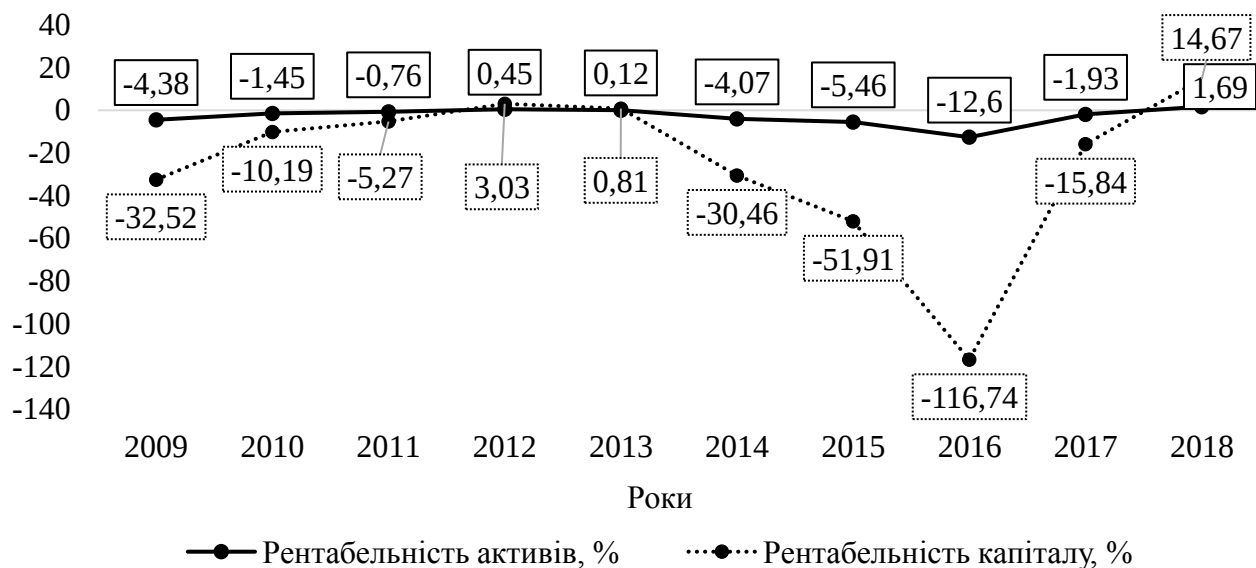


Рисунок 2.2 – Динаміка показників рентабельності активів та капіталу банківського сектору України за 2009-2018 рр., %

Структура кредитного та депозитного ринку представлена у Додатку Г.

Підкреслимо, що обсяг наданих кредитів у 2018 р. порівняно з 2009 р. зріс на 35 млрд. грн., або на 50%. Динаміка структури наданих клієнтам кредитів протягом аналізованого періоду порівняно стійка: масова частка кредитів, наданих юридичним особам, становить близько 80%, хоча у кількісному виразі відбулося її збільшення з 475 млрд. грн. у 2009 р. до 919 млрд. грн. за результатами 2018 р. Частка кредитів, наданих фізичним особам, протягом 2009-2018 рр. зменшилася приблизно на 10%.

Що стосується темпів зростання кредитування, наданих банками, то в 2013-2016 рр. спостерігалось поступове уповільнення зростання кредитування. Темпи приросту загального обсягу кредитів склали 11,78% у 2013 році й -0,4% у 2016 році. Основною причиною таких коливань стало скорочення ресурсної бази в зв'язку зі зменшенням обсягу коштів в банківському секторі. Тим не менш, за результатами 2018 р. цей показник збільшився до 7,91%.

Темпи приросту кредитів юридичних осіб мають подібну ситуацію з даними кредитування резидентів. Зокрема, темп приросту кредитів, наданих фізичним особам, у 2010 р. становив -16,22%, однак надалі почав відновлюватися і за

результатами 2013-2014 рр. вийшов на позитивне значення. У 2015 і 2016 роках відбулося різке зниження (до -1,68% і -10,8% відповідно), що пов'язано зі значним погіршенням загальнооекономічного фінансового стану громадян України. Натомість 2017 та 2018 рр. характеризуються значним пожвавленням кредитування до 15,2%.

На рисунку 2.3 представлено динаміку темпів приросту кредитів, наданих комерційними банками резидентам України.

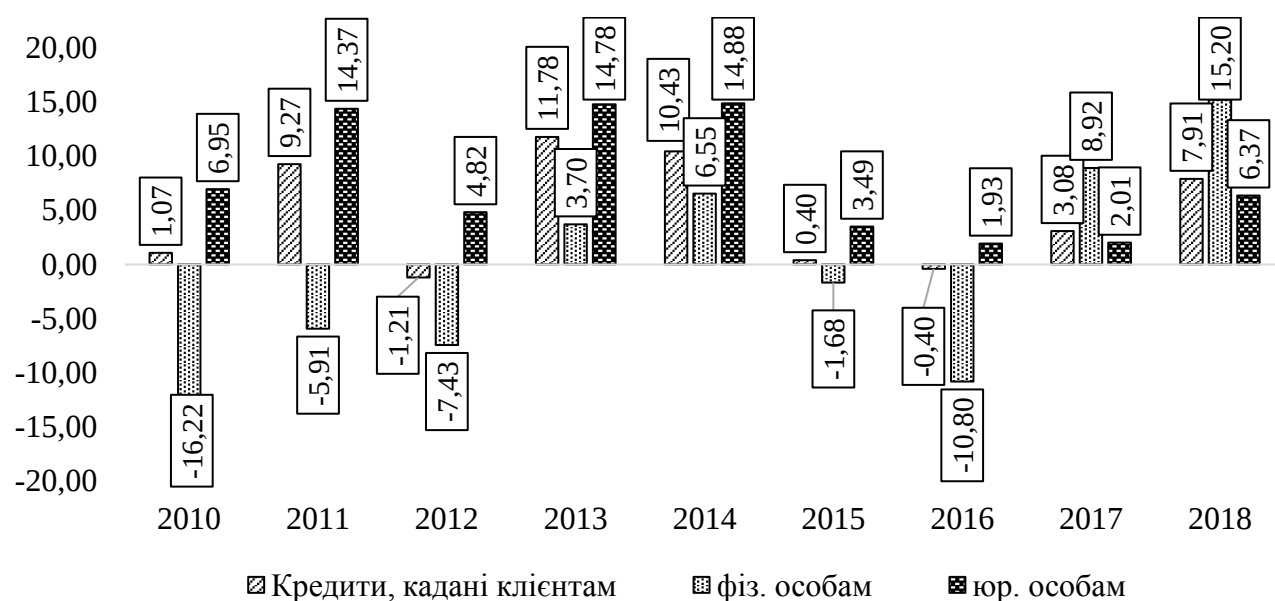


Рисунок 2.3 – Динаміка темпів приросту кредитів, наданих банками резидентам України за період 2010-2018 рр., % [22,23]

Проаналізувавши основні показники розвитку ринку депозитів в Україні (Додаток Г), можна сказати, що обсяг залучених коштів за період 2009-2018 рр. збільшився на 440 млрд грн. або 57,5%. Динаміка депозитів фізичних осіб постійно зростає, що є результатом поліпшення довіри до українського банківського сектору.

Темпи приросту загального обсягу депозитів (рис. 2.4) поступово збільшувалися протягом усього аналізованого періоду, окрім 2015 та 2016 рр. (-1,54% та -1,63% відповідно). У свою чергу, темпи приросту депозитів фізичних осіб свідчать про зворотне, оскільки вони значно сповільнилися в

2014 і 2015 роках, що є результатом зниження довіри до органів банківської системи України (БСУ). Слід також зазначити, що в 2017 році загальна ситуація на ринку депозитів покращилася, про це свідчать наступні темпи приросту: на 3,62% для депозитного ринку в цілому, на 9,38% для депозитів фізичних осіб і на 9,19% для депозитів юридичних осіб відповідно.

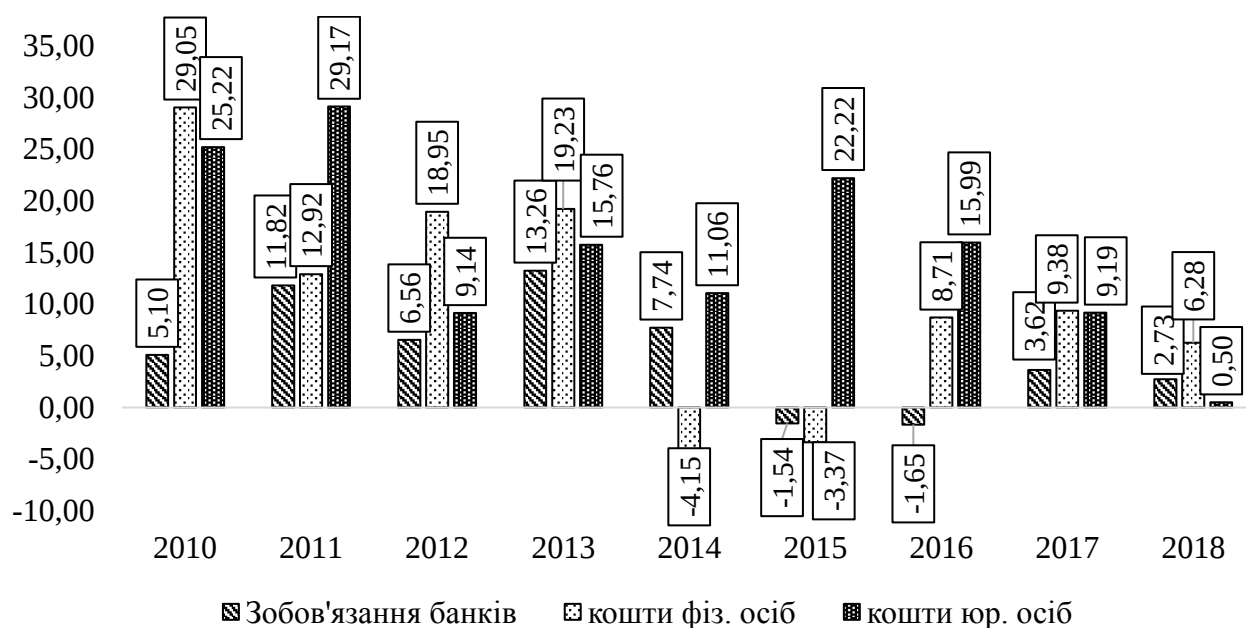


Рисунок 2.4 – Динаміка темпів приросту депозитів, залучених від резидентів України за період 2010-2018 рр., % [22,23]

Слід зазначити, що в Україні діє система банківського нагляду НБУ для забезпечення стабільності банківського сектору та захисту інтересів вкладників. У цілому, наглядовим органам НБУ розроблена система моніторингу функціонування банківського сектору і виявлення ризиків, пов'язаних з діяльністю банківських установ (рейтинги CAMELSO, визначення показників раннього реагування, стрес-тестування і т. д.). У той же час, існує гостра необхідність в підвищенні прозорості банківських установ (з точки зору фінансового стану, результатів діяльності, структури власності і т. д.), а також відкритості процесу прийняття рішень у фінансовому секторі [35].

Окрім цього, банківський нагляд повинен уміти виявляти внутрішні проблеми банку. Це можуть бути шахрайські дії, порушення законів і

нормативних актів і т. д. При оцінці фінансового стану особливу увагу слід приділяти платоспроможності та ліквідності. У разі виявлення проблем в діяльності банків, органи банківського нагляду можуть прийняти рішення про низку радикальних заходів по втручання в діяльність проблемних банків [4].

Зазначимо, що ефективність функціонування банківського сектору України залежить від низки таких факторів: рівня розвитку фінансового ринку; існуючого рівня довіри економічних суб'єктів до центрального банку; макроекономічної ситуації як всередині країни, так і за кордоном; політичних чинників; рівня монополізації та тінізації економіки. Поряд із цим, аналіз сучасного стану банківської системи надав можливість визначити певні проблеми в функціонуванні банківської системи. По-перше, масове закриття банківських установ на території України. Вирішення цієї ситуації можливе за рахунок переходу до політики об'єднання та поглинання банків. По-друге, криза недовіри клієнтів по відношенню до банківських установ, яка наразі відіграє вирішальну роль в забезпеченні безперебійного функціонування банківської системи. Саме тому у найближчій перспективі вирішення цієї задачі є пріоритетним як для керівництва НБУ, так і для керівництва кожної окремої банківської установи. По-третє, залишаються невирішеним питання щодо наявності суттєвої частки проблемних активів на балансі банківських установ, що потребує застосування системних заходів зі сторони НБУ.

Для покращення ефективності і поліпшення функціонування банківської системи України необхідно вжити наступні заходи:

- збільшити рівень капіталізації банків за допомогою залучення додаткового капіталу;
- підвищувати показники банківської ліквідності шляхом вдосконалення інструментів регулювання ліквідності і перегляду коефіцієнтів ліквідності;
- активно розвивати і впроваджувати ризик-менеджмент як ефективний інструмент реагування та попередження системного ризику;
- збільшувати рівень консолідації банків за рахунок підвищення якості та конкурентоспроможності банківських послуг.

2.2 Оцінка ефективності фінансового моніторингу банківського сектору

Сьогодні діяльність банківської системи, хоча дещо і стабілізувалася, її зміни активно продовжується. Найбільш небезпечним проявом протидії реформам у грошово-кредитній сфері є корупційні прояви. Комерційний підкуп дає можливість злочинним угрупуванням використовувати роботу банків для відмивання кримінальних доходів.

Оскільки організація функціонування національної системи фінансового моніторингу банківського сектору визначає стан і ефективність боротьби з відмиванням грошей і поширенням тіньового сектора, ми можемо зробити висновки стосовно доцільності фінансового моніторингу, використовуючи наступні показники:

- річні суми можливої легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом у % до ВВП. Джерелом інформації за даним показником є річні звіти ДСФМУ [20];
- показники тінізації економіки. Розрахунок рівня тінізації економіки в % до ВВП здійснюється Міністерством економічного розвитку і торгівлі [21].

Для визначення результативності фінансового моніторингу використаємо такі показники як:

- обсяги інформації про фінансові операції, що надаються українськими банками. Цей показник дозволить оцінити прозорість фінансового моніторингу банківського сектору;
- кількість повідомлень, вибраних ДСФМУ для активної роботи, у % від загального числа дійсних повідомлень, отриманих від підзвітних осіб. Даний показник дозволяє оцінити якість роботи СПФМ, оскільки він враховує абсолютну кількість переданих повідомлень до підрозділу фінансової розвідки, а також кількість відправлених повідомлень, що якимось чином стосуються або можуть стосуватися легалізації доходів або фінансування тероризму;
- кількість консолідованих матеріалів, сформованих ДСФМУ на основі аналізу повідомлень підзвітних осіб, щодо яких порушено кримінальну справу,

у % від загальної кількості консолідованих документів – дозволяє зробити висновок про те, чи є діяльність ДСФМУ ефективною, оскільки він враховує динаміку агрегованих документів і переданих правоохоронним органам, які фактично містять ознаки легалізації або фінансування тероризму;

– відношення суми відрахувань до загальної суми відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом – свідчить про якість роботи судових і підготовчих органів. Оскільки банківський сектор є основою фінансово-кредитної системи України й надає більшу частину інформації про підозрілі фінансові операції, рекомендується, у рамках даного дослідження проконтролювати дотримання законодавства у сфері AML/CFT Національним банком України;

– кількість кримінальних справ, за якими винесено вирок, у % до загального числа кримінальних справ, порушених поліцією на підставі загальних документів, отриманих від ДСФМУ – свідчить про ефективність роботи правоохоронних і судових органів [12].

Критерій економічності в основному заснований на тому факті, що вартість усіх ресурсів, необхідних для функціонування системи фінансового моніторингу, повинна бути якомога нижче. Оскільки ключовим у системі AML/CFT є підрозділ фінансової розвідки, то достатньо просто проаналізувати такий показник, як суму бюджетних видатків, виділених на підтримку ДСФМУ в загальних видатках бюджету.

Динаміка показників ефективності приведена в табл. 2.2

Таблиця 2.2 – Показники ефективності фінансового моніторингу банківського сектору України в 2014-2018 рр., % [20-22]

Показники	Умовні позначення	Рік				
		2014	2015	2016	2017	2018
Сума можливої легалізації (% до ВВП)	x_1	17,06	3,42	15,44	10,22	6,35
Рівень тінізації економіки за монетарним методом (% до ВВП)	x_2	31	33	27	24	23
Частка повідомлень банками (% від загальної кількості)	x_3	97,16	98,2	99,07	99,20	98,66
Частка кількості повідомлень відібраних для активної роботи (% від загальної кількості)	x_4	15,48	6,39	4,52	4,97	5,26

Продовження табл. 2.2

Показник	Умовні позначення	Рік				
		2014	2015	2016	2017	2018
Частка матеріалів, за якими порушені кримінальні справи (%)	x_5	75,45	52,19	28,79	21,57	32,09
Частка кримінальних справ за якими винесено вирок (%)	x_6	28,89	19,66	18,29	37,58	5,61
Частка вартості арештованого та вилученого майна (% до загальних обсягів відмивання)	x_7	1,15	8,13	5,87	5,63	6,22
Частка обсягів асигнувань на утримання уповноваженого органу (% до видатків бюджету)	x_8	0,006	0,005	0,004	0,017	0,007

Нормалізовані значення показників тим вище, чим менше відхилення фактичного показника від оптимального. Можлива ситуація, за якої абсолютне відхилення показника перевищуватиме оптимальне, що є причиною від'ємного значення нормалізованого показника, у такому разі, присвоюємо значення «0».

Розрахунок нормалізованих показників ефективності фінансового моніторингу банків в Україні за 2014-2018 роки наведено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Нормалізовані показники ефективності фінансового моніторингу в Україні в 2014-2018 рр.

Показники	Умовні позначення	Рік				
		2014	2015	2016	2017	2018
Сума можливої легалізації	z_1	0,20	1,00	0,22	0,33	0,54
Рівень тінізації економіки	z_2	0,74	0,70	0,85	0,96	1,00
Частка повідомлень банками	z_3	0,98	0,99	1,00	1,00	0,99
Частка кількості повідомлень відібраних для активної роботи	z_4	1,00	0,41	0,29	0,32	0,34
Частка матеріалів, за якими порушені кримінальні справи	z_5	1,00	0,69	0,38	0,29	0,43
Частка кримінальних справ за якими винесено вирок	z_6	0,77	0,52	0,49	1,00	0,15
Частка вартості арештованого та вилученого майна	z_7	0,14	1,00	0,72	0,69	0,76
Частка обсягів асигнувань на утримання уповноваженого органу	z_8	0,67	0,80	1,00	0,24	0,59

Наступним кроком проведення аналізу є визначення вагових коефіцієнтів нормалізованих показників, що відображено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Ранги та вагові коефіцієнти для агрегованих показників ефективності фінансового моніторингу банківського сектору України

Показник	Ранг	Ваговий коефіцієнт (a_i)	Агрегований показник	Ранг	Ваговий коефіцієнт (a_i)
Сума можливої легалізації	1	0,667	доцільності	1	0,500
Рівень тінізації економіки	2	0,333			
Частка повідомлень банками	1	0,333	результативності	2	0,333
Частка кількості повідомлень відібраних для активної роботи	2	0,267			
Частка матеріалів, за якими порушені кримінальні справи	3	0,200			
Частка кримінальних справ за якими винесено вирок	4	0,133			
Частка вартості арештованого та вилученого майна	5	0,067	економічності	3	0,167
Частка обсягів асигнувань на утримання уповноваженого органу	1	1,000			

Результати розрахунків вагових коефіцієнтів для визначення загального інтегрального показника ефективності системи моніторингу банківського сектору представлено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5 – Ранги та вагові коефіцієнти для визначення інтегрального показника ефективності системи фінансового моніторингу банківського сектору

Показник	Ранг	Ваговий коефіцієнт (a_i)
Сума можливої легалізації	1	0,222
Рівень тінізації економіки	2	0,194
Частка повідомлень банками	3	0,167
Частка кількості повідомлень відібраних для активної роботи	4	0,139
Частка матеріалів, за якими порушені кримінальні справи	5	0,111
Частка кримінальних справ за якими винесено вирок	6	0,083
Частка вартості арештованого та вилученого майна	7	0,056
Частка обсягів асигнувань на утримання уповноваженого органу	8	0,028

Підставимо дані табл. 2.3 та табл. 2.5 в формулу 2.1. Представимо розрахунок інтегральних індексів ефективності системи фінансового моніторингу за 2014-2018 роки:

$$I_{2014} = 0,2222 \times 0,2 + 0,1944 \times 0,74 + 0,1667 \times 0,98 + 0,1389 \times 1 + 0,1111 \times 1 + 0,0833 \times 0,77 + 0,0556 \times 0,14 + 0,0278 \times 0,67 = 0,6925$$

$$I_{2015} = 0,2222 \times 1 + 0,1944 \times 0,7 + 0,1667 \times 0,99 + 0,1389 \times 0,41 + 0,1111 \times 0,69 + 0,0833 \times 0,52 + 0,0556 \times 1 + 0,0278 \times 0,8 = 0,7783$$

$$I_{2016} = 0,2222 \times 0,22 + 0,1944 \times 0,85 + 0,1667 \times 1 + 0,1389 \times 0,29 + 0,1111 \times 0,38 + 0,0833 \times 0,49 + 0,0556 \times 0,72 + 0,0278 \times 1 = 0,5727$$

$$I_{2017} = 0,2222 \times 0,33 + 0,1944 \times 0,96 + 0,1667 \times 1 + 0,1389 \times 0,32 + 0,1111 \times 0,29 + 0,0833 \times 1 + 0,0556 \times 0,69 + 0,0278 \times 0,24 = 0,6322$$

$$I_{2018} = 0,2222 \times 0,54 + 0,1944 \times 1 + 0,1667 \times 0,99 + 0,1389 \times 0,34 + 0,1111 \times 0,43 + 0,0833 \times 0,15 + 0,0556 \times 0,76 + 0,0278 \times 0,59 = 0,6458$$

Представимо результати дослідження у вигляді табл. 2.6, виразивши значення інтегрального індексу у відсотках.

Таблиця 2.6 – Інтегральний показник ефективності фінансового моніторингу комерційних банків України, %

Показник	2014	2015	2016	2017	2018
Інтегральний показник ефективності	69,25	77,83	57,27	63,22	64,58

Для наочного відображення отриманих результатів побудуємо графік ефективності фінансового моніторингу банківського сектору (рис. 2.5).

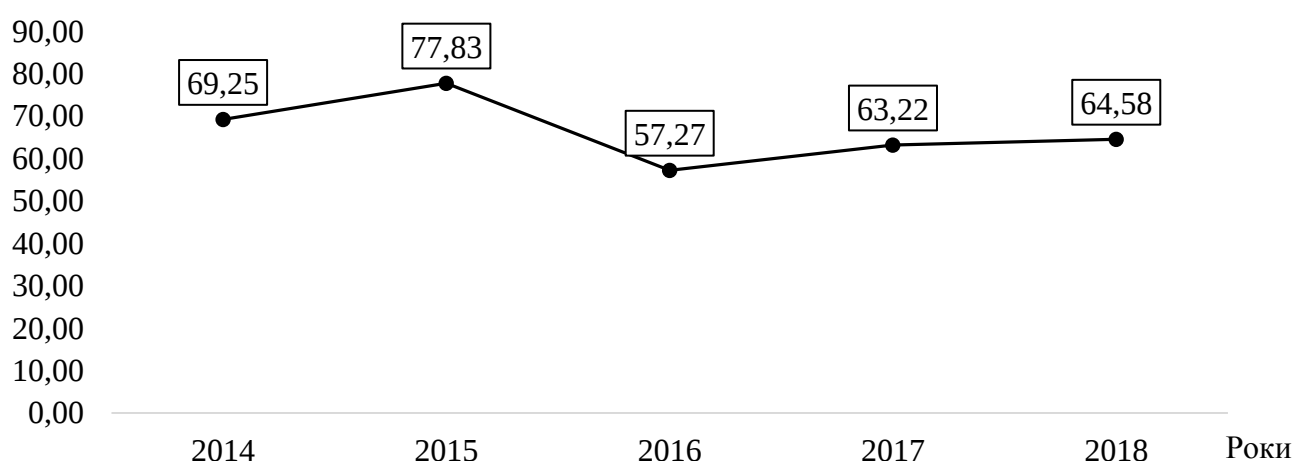


Рисунок 2.5 – Динаміка інтегрального показника ефективності системи фінансового моніторингу банків в Україні, за період 2014-2018 рр., %

Отже, на підставі здійснених розрахунків можна спостерігати неоднозначну тенденцію показника ефективності фінансового моніторингу в Україні.

Ситуація у 2015 році в порівнянні з попереднім роком покращилася до 77,83%, що було найвищим показником за досліджуваний період. У першу чергу, це можна пояснити створенням центрального органу виконавчої влади, а саме – Державної служби фінансового моніторингу України. Протягом 2016 року рівень ефективності був низьким і не перевищував 57,27%. Однак значення показників у 2017-2018 рр. зросли і характеризують ефективність фінансового моніторингу банківської системи України на рівні 63,22% та 64,58% відповідно. Дана тенденція може бути пов'язана зі зменшенням суми можливої легалізації та зі збільшенням кількості здійснення кримінальних проваджень за останні 2 роки.

Таким чином, розрахунок інтегрального показника ефективності фінансового моніторингу банківського сектору, дає можливість зробити наступні висновки:

- підвищення частки матеріалів, щодо яких порушено кримінальну справу, свідчить про покращення ефективності роботи підрозділу фінансової розвідки (ДСФМ);
- зростання питомої ваги вартості арештованого та вилученого майна до загальної суми незаконно легалізованих доходів підтверджує якісну роботу судів і правоохоронних органів. У свою чергу, частка кримінальних справ, за якими винесено вирок не перевищує 6% за результатами 2018 р.;
- коливання кількості повідомлень, вибраних для активної роботи, може залежати від наступних факторів: загальної кількості переданих повідомлень; наявності помилок у повідомленнях; складності та необхідності продовження обробки деяких повідомлень.

Серед ключових проблем щодо вирішення практичних питань у сфері AML/CFT відноситься проблема національного законодавства, зокрема, дублювання певних завдань і функцій правоохоронних і контролюючих органів. Це доводить необхідність удосконалення системи фінансового

моніторингу на первинному рівні, де банківському сектору України належить провідне місце. Разом з тим, саме банківські установи повинні приділити значну увагу формуванню дієвої системи внутрішнього фінансового моніторингу [31].

Фінансовий моніторинг банківської установи як особлива форма внутрішнього моніторингу банку представляє собою сукупність економіко-правових, організаційних заходів зовнішніх (НБУ, правоохоронні органи) та внутрішніх суб'єктів забезпечення безпеки банківської діяльності для запобігання матеріальним (фінансовим) та репутаційним втратам окремої установи зокрема і банківського сектору загалом унаслідок використання банківських ресурсів для легалізації кримінальних доходів [33, 37].

Враховуючи інтереси держави та банків для підвищення ефективності боротьби з легалізацією (відмивання) незаконно отриманих доходів, необхідно здійснювати її як на законодавчому, так і на виконавчому рівні держави та банків, безпосередньо. Для цього необхідно здійснити певні заходи щодо посилення боротьби з відмиванням нелегально отриманих коштів у банківській сфері, які будуть спрямовані на:

- створення дієвої системи комплаєнс-контролю в середині банку та її взаємодія з іншими функціональними службами Додаток Д;
- належна перевірка клієнта або так званий правовий аудит клієнта («customer due diligence»);
- продовження процедури виявлення та ліквідації тіньових банків;
- поліпшення аудиту коштів, що надходять до статутних фондів;
- відстеження нелегально отриманих надходжень під виглядом інвестицій.

Однак самотійно банки не впораються, тому необхідне вирішення таких перспективних завдань на рівні держави та банківської системи взагалі:

- 1) розширення переліку фінансових злочинів, пов'язаних «відмивання» грошей відповідно до міжнародних рекомендацій;
- 2) посилення міжвідомчої координації органів, які здійснюють регулювання та нагляд у сфері AML/CFT та створення єдиної інформаційної системи обміну інформацією;

3) визначення вимог до формування спеціалізованих баз даних про сумнівні фінансові угоди і операції та встановлення квот доступу різних структур до подібної інформації, способів розповсюдження одержаних даних;

4) персональна відповідальність посадових осіб – суб'єктів первинного фінансового моніторингу, оскільки на сьогодні в Україні передбачено лише тимчасове відсторонення від посади до моменту усунення порушення;

5) підвищення кваліфікації співробітників та обмін досвідом тощо.

Такі позиції означають необхідність залучення більшості державних органів до створення систем звітності про фінансові угоди, ідентифікації клієнтів, стандартів зі збереження, обліку і перевірки угод. Національний механізм протидії повинен стати досить гнучким, щоб виявляти й реагувати на нові схеми «відмивання» грошей, нові виклики та загрози.

Оцінка діяльності системи протидії легалізації незаконних доходів в Україні дозволяє говорити про поступове покращення ефективності її діяльності, однак мають місце проблеми, які зупиняють розвиток даного процесу. Система протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом у банківській сфері України була розроблена з використанням міжнародного досвіду на базі сучасного законодавства, що відповідає світовим стандартам.

На даному етапі важливою є світова кооперація у розробці механізму та інституційної інфраструктури запобігання та протидії криміналізації економіки шляхом легалізованих (відмитих) у ній злочинних доходів і участь України в цих процесах є напрямком подальших досліджень.

ВИСНОВКИ

Інтенсивний розвиток сучасних фінансових технологій у поєднанні з високим рівнем тінізації економіки України, ставить під загрозу безпеку банківської системи, особливо у сфері легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Використання банківських установ з метою «відмивання» коштів породжує необхідність формування дієвого механізму протидії.

Зважаючи на загострення проблеми легалізації незаконних доходів у світі, жодна фінансово-кредитна установа не застрахована від імовірності випадкової співучасті у цьому процесі. У такому випадку, проведення якісного фінансового моніторингу убезпечить, попередить та мінімізує негативні наслідки для економіки і безпеки країни.

Зважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених даній тематиці та проведений аналіз сутності поняття, у роботі обґрунтовано авторський мікроекономічний підхід до розуміння «фінансового моніторингу».

Законодавча база та контроль за нелегально отриманими коштами базується на міжнародних стандартах, зокрема частково імплементованих Рекомендаціях FATF, Директивах ЄС та рішеннях Базельського комітету.

Головним елементом національної системи фінансового моніторингу є Державна служба фінансового моніторингу України (ДСФМУ). Найбільш активними в системі звітування ДСФМУ є банківські установи, які відправляють найбільшу кількість повідомлень про транзакції, що підлягають фінансовому моніторингу. У 2018 році на частку банків припадало 98,66 % від загального числа повідомлень про фінансові операції.

Аналізуючи банківський сектор як найпотужнішу складову фінансової системи країни, варто відмітити різке скорочення кількості комерційних банків у 2014 року, що є результатом радикальних перетворень всього банківського сектору і рішенням структурних проблем. Починаючи з 2015 року нагляд за комерційною банківською діяльністю з боку НБУ значно покращується.

У роботі запропоновано використання науково-методичного підходу до оцінювання рівня ефективності здійснення фінансового моніторингу у банківському секторі. Розроблена методика передбачає розрахунок показника ефективності виходячи з факторів доцільності, результативності та економічності проведення фінансового моніторингу. Такий підхід дає можливість зробити більш точні висновки відносно рівня фінансової безпеки.

Отже, на підставі проведених розрахунків можна спостерігати неоднозначну тенденцію показника ефективності фінансового моніторингу в Україні, що спричинено соціально-економічними та політичними факторами: створенням центрального органу виконавчої влади, а саме – ДСФМУ, прийняття нових законодавчих актів, коливання показників тінізації економіки, реформування судових та правоохоронних органів і т. д. У цілому найнижчий рівень зафіксовано у 2015 році – 57,27%. За результатами 2017-2018 рр. показник ефективності характеризується зростанням і перевищує 60%.

Основні пропозиції щодо подальшого розвитку системи фінансового моніторингу України наступні:

- використання запропонованої системи оцінювання ефективності фінансового моніторингу як загалом на макрорівні, так і в межах окремих сегментів банківського сектору;
- підвищення ефективності взаємодії ДСФМУ з інститутами первинного моніторингу, насамперед банківськими і з правоохоронними органами;
- удосконалення та адаптації законодавства України до світових стандартів. Ефективне вирішення окресленої проблеми повинно відбуватися цілісною системою дій, а не разовими, епізодичними заходами.

Подальші наукові дослідження та їх практична перевірка, мають базуватися на створенні цілісної системи фінансового моніторингу з єдиною інформаційною базою, чітким функціональним підпорядкуванням державних органів, розширенням переліку фінансових злочинів, передбачення жорсткої персональної та кримінальної відповідальності за незаконну легалізації доходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балануца О. О. Особливості формування системи фінансового моніторингу в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 6. С. 38-40.
2. Бірюкова І. Г. Основні проблеми фінансового моніторингу у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2012. № 1(56). С. 235-241.
3. Борець М. В. Поняття і категорії у дослідженні питань з протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2013. Вип. 1 (17). С. 105-109.
4. Васильченко З. М. Управління проблемними активами банків у міжнародній практиці. URL: <http://jeej.tneu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1006> (дата звернення: 13.10.2019).
5. Воронова Л. К., Кучерявенко М. П., Пришва Н. Ю. *Фінансове право України: навч. посібник (для студ. вищ. навч. закл.)*. Київ : Правова єдність, 2009. 395 с.
6. Гаврилишин А. П. Щодо питання понятійного апарату «фінансовий моніторинг». *Організаційно-правове забезпечення діяльності контролюючих та правоохоронних органів у сфері господарювання: проблеми сьогодення і перспективи розвитку: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2008. 588 с.
7. Гаєвський І. М. Національна система фінансового моніторингу як компонент національної безпеки України: правові аспекти. *Публічне право*. 2015. № 4. С. 33-40.
8. Галіцин В. К. *Моделі та технології систем моніторингу в економіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання»*; КНЕУ. Київ, 2001. 30 с.

9. Глущенко О. О., Семеген І. Б. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід: монографія. Львів: Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ, 2015. 429 с.

10. Гулько Л. Г. Організаційно-економічний механізм фінансового моніторингу в суб'єктів первинного фінансового моніторингу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. С. 863-866.

11. Дмитренко Е. С. Роль фінансового моніторингу у мінімізації латентності злочинів, передбачених статтями 209 та 209-1 Кримінального кодексу України *Науковий часопис Національної академії прокуратору України*. 2014. № 1. С. 43-49.

12. Д'яконова І. І., Шиян Д. В. Методика оцінки ефективності фінансового моніторингу. Вісник Української академії банківської справи. Суми: ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України», 2013. №1 (34). С. 10-16.

13. Задоя А. О., Ткаченко І. П. Фінансовий моніторинг: перспективи впровадження та проблеми реалізації. *Економічний вісник НГУ*. 2005. № 2. С. 59-65.

14. Звіти про діяльність. Офіційний веб-сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=83&lang=uk (дата звернення: 07.11.2019).

15. Клименко А. О. Організаційно-правові засади діяльності банків в системі заходів протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. 12.00.08 Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2004. 19 с.

16. Коваленко В. В., Дмитров С. О., Єжов А. В. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму: монографія. Суми: УАБС НБУ, 2007. 140 с.

17. Копиця І.М., Смагло О.В. Зарубіжний досвід організації системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Вісник Житомирського державного технологічного університету, 2013. №2. С. 240-245.

18. Користін О.Є., Барановський О.І., Герасименко Л.В. Економічна безпека: навч. посібник. Київ: КНУВС, 2008. 400 с.

19. Куришко О.О. Особливості розвитку Системи фінансового моніторингу в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 1. С. 267-275.

20. Матеріали офіційного сайту Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <http://sdfm.gov.ua> (дата звертання: 10.10.2019).

21. Матеріали офіційного сайту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення: 10.10.2019).

22. Матеріали офіційного сайту Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/> (дата звернення: 10.10.2019).

23. Основні показники банківської системи України. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index> (дата звернення: 13.10.2019).

24. Офіційний веб-сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <http://www.sdfm.gov.ua> (дата звернення: 30.09.2019).

25. Офіційний сайт Національного рейтингового агентства РЮРІК. URL: <http://rurik.com.ua>. (дата звернення: 13.10.2019).

26. Патюта І. М. Державний фінансовий моніторинг у контексті регулювання банківського сектору. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 4. С. 48-51.

27. Петрук О.М., Левківська К.Д. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу. Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2013. № 2. С. 288-292.

28. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 № 537. Офіційний вісник України, 2014. № 77.

29. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення: 24.09.2019)

30. Прошунин М. М. Финансовый мониторинг в системе противодействия легализации преступных доходов и финансированию терроризма (российский и зарубежный опыт): автореф. дисс. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук: 12.00.14. Москва, 2010. 44 с.

31. Романько П.С. Національна система фінансового моніторингу: шляхи становлення та перспективи розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. № 3. С. 224-228.

32. Світлична В. Ю., Світлична Т. І. Врахування факторів ризику в процесі здійснення фінансового моніторингу. *Комунальне господарство міст. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 111. С. 152-159.

33. Сербина О. Г., Минакова К. С. Становлення системи фінансового моніторингу в Україні. Молодий вчений. 2014. № 4(07)(1). С. 125-128.

34. Статистика. Офіційний веб-сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=83&lang=uk (дата звернення: 07.11.2019).

35. Фатюха В. В. Аналіз фінансових результатів банківського сектору України. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/73.pdf (дата звернення: 13.10.2019).

36. Фінансова енциклопедія / заг. ред. О. П. Орлюк. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 472 с.

37. Хмелюк А. А. Ефективність фінансового моніторингу. БізнесІнформ. 2015. Вип. 6. С. 199-203.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Таблиця А.1 – Науково-методичні підходи до визначення сутності поняття «фінансовий моніторинг»

Автор	Визначення
Дмитренко Е.С.	Фінансовий моніторинг – нова специфічна форма контролю, що охоплює систему організаційно-правових, інформаційних, кадрових та інших заходів уповноважених суб'єктів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Однак у цій сфері є певні нормативні та організаційні чинники, які суттєво знижують ефективність використання цього інституту [11].
Фінансова енциклопедія	Фінансовий моніторинг – специфічна форма державного фінансового контролю, який проводять уповноважені державні органи та установи, що обслуговують здійснення фінансових операцій, відстежують та фіксують фінансові операції, які відповідають, згідно із Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», критеріям сумнівності, аналізують одержану інформацію про сумнівні операції з метою виявлення схем та механізмів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму [5, 36].
Задоя А.О.	Фінансовий моніторинг є особливою формою фінансового контролю, оскільки: мета фінансового моніторингу полягає у виявленні фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) злочинних доходів; фінансовий моніторинг здійснюється за допомогою методів спостереження та перевірки; об'єктом фінансового моніторингу є господарські та фінансові операції, процеси суб'єктів господарювання, що розглядаються з погляду законності, доцільності, достовірності та економічної ефективності тощо [13].
Патюта І.М.	Фінансовий моніторинг є поняттям, дещо схожим з поняттям фінансового контролю, однак фінансовий моніторинг є більш широким поняттям, оскільки передбачає постійне спостереження, що дає можливість прогнозувати випадки ризиків, пов'язаних з легалізацією коштів [26].
Прошунін М.М.	Фінансовий моніторинг є системою законодавчо закріплених інформаційних, контрольних і правоохоронних процедур, здійснюваних органами й агентами (суб'єктами фінансового моніторингу), мета яких полягає у запобіганні використанню фінансової системи для легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму (публічний аспект) і мінімізації ризику причетності агентів фінансового моніторингу до легалізації (відмивання) злочинних доходів та фінансування тероризму (приватний аспект) [30].

Продовження табл. А.1

Автор	Визначення
Галіцин В.К.	Моніторинг – це найважливіший атрибут процесів управління, пов'язаний із вирішенням питань дослідження деякої проблеми, спостереженням за ситуацією плинно і розвитку деякого процесу. Коли завдання моніторингу зрозуміло, його організація принципових труднощів не становить: виділяються внутрішня і зовнішня сфери, сприятливі й негативні чинники, визначаються джерела інформації та вимоги до неї і організується спостереження за ситуацією [8].
Борець М.В.	Фінансовий моніторинг – це не тільки комплекс дій або заходів, спрямованих на запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а й постійний та безперервний процес, що включає у себе спостереження, аналіз, оцінку й прогноз фінансових операцій, у результаті яких виявляється наявність ознак відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. І тільки після цього відбуваються відповідні заходи відносно активів та учасників фінансових операцій, які їх проводять [3].
Балануца О.О.	Фінансовий моніторинг є особливою частиною систем управління різних рівнів економіки держави, дозволяючи отримати об'єктивну і своєчасну інформацію про зміни внутрішніх та зовнішніх щодо об'єкта управління умов, необхідну для прийняття ефективних управлінських рішень [1].
Світлична В.Ю.	Фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного та первинного фінансового моніторингу [32].
Гулько Л.Г.	Фінансовий моніторинг – це неперервний процес заходів, що здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу, спрямованих на протидію фінансовим операціям, що пов'язані з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму [10].
Клименко А. О.	Фінансовий моніторинг – це особлива форма фінансового контролю, яка здійснюється уповноваженими державними органами у сфері фінансового контролю та суб'єктами первинного фінансового моніторингу та спрямована на виявлення операцій, пов'язаних з легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом [15].
Гаврилишин А. П.	Фінансовий моніторинг – це сукупність заходів суб'єктів фінансового моніторингу з метою виявлення, аналізу та перевірки інформації про фінансові операції щодо віднесення їх до таких, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів незаконного походження з наступним переданням їх правоохоронним органам [6].
Бірюков І. Г.	Фінансовий моніторинг – це система постійного спостереження за найважливішими поточними результатами фінансової діяльності підприємства в умовах постійно змінної кон'юнктури фінансового ринку [2].

ДОДАТОК Б

СВІТОВА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА У СФЕРІ AML/CFT

Таблиця Б.1 – Характеристика нормативно-законодавчої бази у галузі боротьби з легалізацією незаконних доходів у деяких країнах світу [17]

Країна	Законодавча база	Відповідальність за порушення
США	– законодавство про боротьбу з відмиванням грошей, який є складовою законодавства по боротьбі із зловживаннями наркотиками; – законодавство про корумповані організації, а також ті, що знаходяться під впливом рекетирів; – законодавство про психотропні речовини; – законодавство про забезпечення всеосяжного механізму для знищення та перешкоджання тероризму.	Ув'язнення строком до 20 років. Штраф до 500 тис. дол. або на суму, що вдвічі перевищує сукупну суму угод, по відношенню до яких пред'явлено обвинувачення (в залежності від того, яка сума більше).
Великобританія	– законодавство про карну відповідальність за легалізацію доходів, отриманих у результаті злочинних дій; – законодавство про протидію відмиванню грошей.	Покарання до 14 років позбавлення волі та штраф; за розголошення інформації до 5 років; за недонесення про операції, що стали відомими, за «відмивання» грошей до 5 років.
Австрія	– законодавство про валютні операції; – законодавство про банківську справу; – Доповнення до Кримінального кодексу про відповідальність юридичних та фізичних осіб за відмивання грошей.	Ув'язнення на термін більше 3
Німеччина	– законодавство про боротьбу з торгівлею наркотиками та іншими формами організованої злочинності; – законодавство про виявлення доходів, отриманих злочинним шляхом.	Позбавлення волі на термін більше року.
Польща	– Закон від 16 листопада 2000 р. «Про протидію відмиванню грошей та фінансуванню тероризму»	Позбавленням волі від 6 місяців до 10 років, передбачається конфіскація майна
Італія	– Закон № 646 «Про боротьбу з мафією», – Закон № 55 «Про діяльність фінансово-кредитних інститутів країни».	Позбавлення волі на строк від 7 до 12 років та штраф. Покарання може бути збільшене, якщо такі дії здійснюють посадові особи, використовуючи службове положення.

ДОДАТОК В

НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

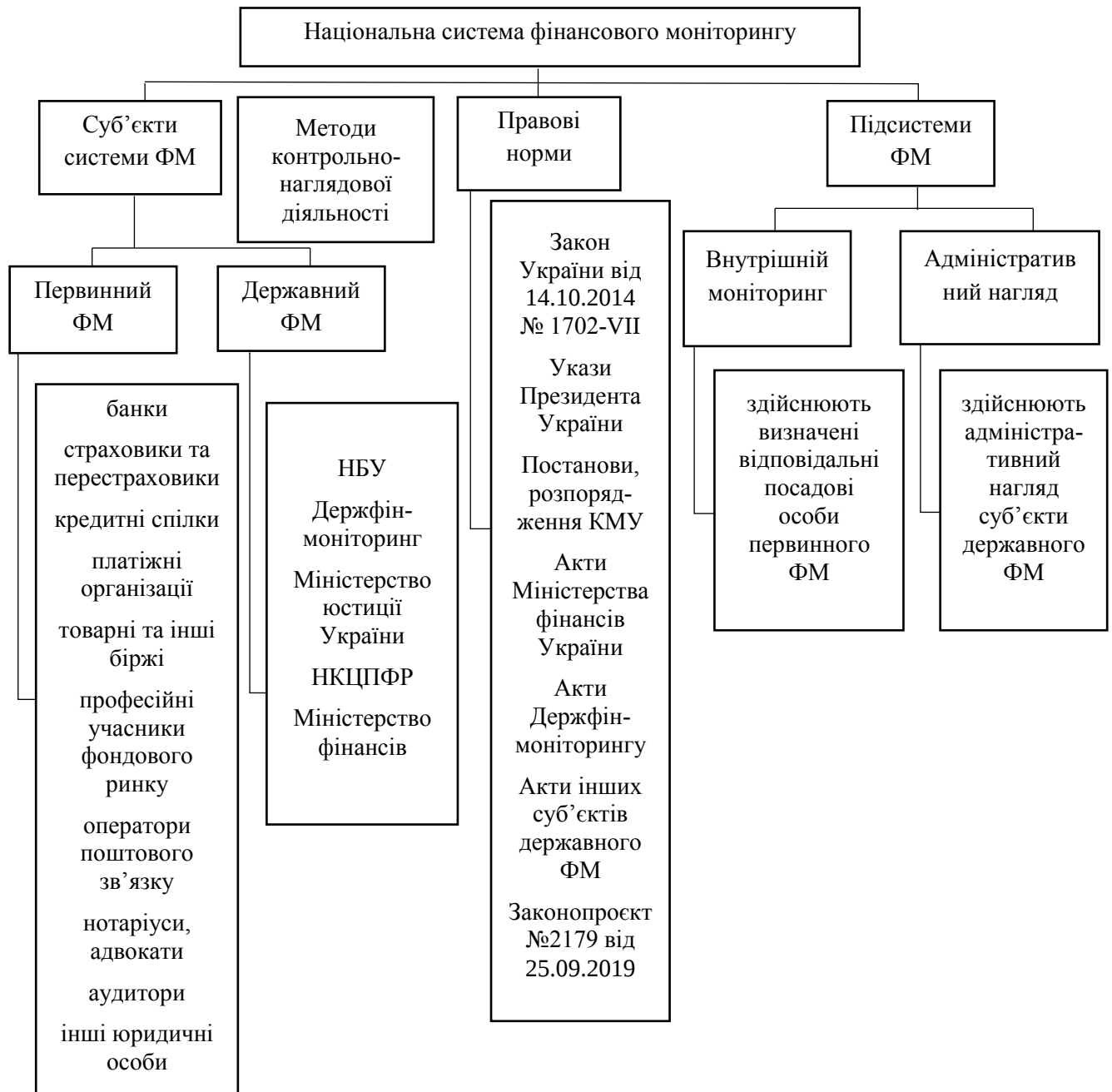


Рисунок В.1 – Національна система України по боротьбі з відмиванням
«брудних» коштів [24]

ДОДАТОК Г

СТРУКТУРА КРЕДИТНОГО І ДЕПОЗИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Таблиця Г.1 – Структура кредитного ринку України за період 2009-2018 рр., млрд. грн. [22,23]

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Абсолютне відхилення 2018/2009
Кредити, надані клієнтам:	747	755	825	815	911	1006	1010	1006	1037	1119	372
фіз. особам	222	186	175	162	168	179	176	157	171	197	-25
юр. особам	475	508	581	609	699	803	831	847	864	919	444

*показники 2009-2018 років представлені не враховуючи коригуючі річні проводки, у т. ч. за результатами зовнішнього аудиту НБУ

Таблиця Г.2 – Структура ринку депозитів України за період 2009-2018 рр., млрд. грн. [22,23]

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Абсолютне відхилення 2018/2009
Зобов'язання банків:	765	804	899	958	1085	1169	1151	1132	1173	1205	440
кошти фіз. осіб	210	271	306	364	434	416	402	437	478	508	298
кошти юр. осіб	115	144	186	203	235	261	319	370	404	406	291

*показники 2009-2018 років представлені не враховуючи коригуючі річні проводки, у т. ч. за результатами зовнішнього аудиту НБУ

ДОДАТОК Д

КОМПЛАЄНС-КОНТРОЛЬ БАНКУ

Таблиця Д.1 – Система взаємодії служби комплаєнс-контролю банку з іншими функціональними підрозділами (узагальнено автором на основі [4,7,9,16])

Підрозділи	Функціональне призначення	Компетенції комплаєнс-контролю
Служба аудиту	незалежна експертна діяльність щодо перевірки адекватності та ефективності системи внутрішнього контролю	1) поточний контроль щодо управління комплаєнс-ризиками фінансового моніторингу, виявлення фактів недотримання законодавства; 2) перевірка конфлікту інтересів; 3) перевірка результатів розгляду звернень, заяв і скарг клієнтів; 4) узагальнення інформації та підготовка звітів про виявлені порушення; 5) оперативне реагування на запити зовнішніх контролюючих органів; 6) координація взаємодії підрозділів у проблемних ситуаціях.
Управління ризиками	оцінка та ідентифікація ризиків	1) встановлення фактів порушень та посилення ризиків у процедурах контролю за фінансовими операціями та при формуванні звітності; 2) формування відомостей про ризик та збитки.
Служба фінансового моніторингу	виявлення підозрілих операцій	Виявлення невідповідності у внутрішніх процесах і діях працівників, які можуть призвести до санкцій, фінансових втрат чи погіршенню репутації
Юридична служба	дотримання законності та належної дисципліни у фінансово-господарських відносинах	Аналіз нормативно-правової бази (внутрішньої і зовнішньої), виявлення правових конфліктів, правова оцінка та передбачення наслідків за порушення
Служба безпеки	заход фінансової, кадрової та охоронної безпеки	Виявлення випадків: – шахрайства, пов'язаних з платіжними документами, кредитними та депозитними операціями; – порушень у сфері захисту інформації
Управління персоналом	кадрове забезпечення	Дотримання працівниками ділової етики та перевірка якості виконання покладених на них обов'язків.